

การทบทวนวรรณกรรม: รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมา นุปัสสนาสติปัฏฐาน

Review Literature: the model for Pañña on the Mahāsatipaṭṭhāna IV
Dhammānupassanāsatipaṭṭhā Aspect

Received: September 5, 2020

Revised: November 1, 2020

Accepted: December 5, 2020

สรัญญา โชติรัตน์*

(Saranyar Chotirat)

พระครูสังฆรักษ์บุญเสริม กิตติวงโน (บุญเสริม ศรีทา)**

(PhrakrusanggarakBoonserm Kittiwanno (Boonserm Sritha))

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมา
นุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ กลุ่มตัวอย่าง
เป็นบทความวิจัย จำนวน 46 เรื่อง ผลการศึกษา พบว่า 1) ด้านระเบียบวิธีการวิจัย จำแนกเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน
29 เรื่อง (ร้อยละ 63.0) การวิจัยเชิงปริมาณ จำนวน 11 เรื่อง (ร้อยละ 23.9) การวิจัยแบบผสมผสานทั้งคุณภาพและปริมาณ
จำนวน 6 เรื่อง (ร้อยละ 13.0) 2) ด้านเนื้อหาสาระ จำแนกเป็น รูปแบบความหมายและวิธีการ จำนวน 14 เรื่อง (ร้อยละ
30.4) รูปแบบฝึกสติสำหรับนักเรียนนักศึกษา กับโยนิโสมนสิการ จำนวน 11 เรื่อง (ร้อยละ 23.9) รูปแบบสถานที่ปฏิบัติธรรม
กับพัฒนาปัญญา จำนวน 8 เรื่อง (ร้อยละ 17.4) รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต จำนวน 7 เรื่อง (ร้อยละ 15.2) รูปแบบการ
พัฒนาการท่องเที่ยวและหลักเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 6 เรื่อง (ร้อยละ 13.0) 3) ด้านข้อค้นพบการทบทวนวรรณกรรมรูปแบบ
ฐานธรรม พบว่า รูปแบบการเข้าถึงปัญญาฐานธรรมจากการอ่าน การศึกษาเล่าเรียน จากแหล่งที่มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์
ตำรา เป็นลายลักษณ์อักษร อธิบายความเนื้อหาสาระหรือสอบถามผู้รู้ผู้ให้ข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยต่าง ๆ ล้วนเกิดจาก
ศึกษาเล่าเรียน ตรรกะ อนุมาน โดยปัญญาเข้าถึงความจริงเป็นเพียงความรู้ความเข้าใจระดับเขavnปัญญา หากลงไปปฏิบัติ
เป็นปัญญากวณามยปัญญาโดยฐานธรรมนำทาง

*นักวิจัยชำนาญการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

Researcher Professional Level, Maejo University Phrae Campus

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Assistant Professor, Ph.D., Master of Arts Program in Political Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae
Campus

*Corresponding author, E-mail: saranyar6363@gmail.com

คำสำคัญ : การทบทวนวรรณกรรม ปัญหา มหาสติปัฏฐาน 4 ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

Abstract

This research article aimed to study review literature of the model for Pañña on the Mahāsatipaṭṭhāna IV Dhammānupassanāsatipaṭṭhā. It was the qualitative research by emphasized leading content for analysis and synthesis in 46 volumes. The research methodology is qualitatively classified as 29 volumes, 23 percentage, qualitative research 11 volumes, 24 percentage, mixed research methods, 6 volumes, 13 percentage . Characteristics issues classified into five they were 1) Patterns meanings and methods, 14 volumes, 30.4 percentage, 2) Patterns of mindfulness training for students and Yonisomanasikāra, 11 volumes, 23.9 percentage 3) Patterns of practice places for meditation and intellectual development, 8 volumes , 17.4 percentage 4) Patterns of quality of life development, 7 volumes ,15.2 percentage 5) Patterns of tourism development and sufficiency economy principles, 6 volumes , 13.0 percentage 3) The result of the review literature of the model for Pañña on the Mahāsatipaṭṭhāna IV Dhammānupassanāsatipaṭṭhā found that : access to the wisdom considered from reading education from sources the Tripitaka, written, texts, explain the content or ask the keys informant according to various research methods, all arising from studying, inferring logic, intelligence, reaching the truth, only being knowledge and understanding at the level of intelligence , the pañña going down and practicing as “wisdom of prayer level of wisdom” by the Dhammā guiding principles

Keywords: Review Literature , Pañña, Mahāsatipaṭṭhāna IV , Dhammānupassanā Satipaṭṭhā

บทนำ

การทบทวนวรรณกรรมสำคัญต่องานวิจัยตั้งแต่กำหนดปัญหางานวิจัยนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย สร้างเครื่องมือการวิจัยและการวิเคราะห์ผลวิจัย อีกทั้งเป็นการค้นหาตัวอย่างกระบวนการดำเนินงานวิจัย และประเด็นข้อสรุปสาระผลการวิจัย จึงเป็นทั้งสาระเรื่องเกี่ยวข้องและระเบียบวิธีการดำเนินงานวิจัย ประเด็นเรื่องคล้ายคลึงกันกับเรื่องศึกษา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อคุณภาพงานวิจัย ดังนั้นงานวิจัยจึงต้องทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอย่างสมบูรณ์ สำหรับบทความวิจัยเป็นส่วนหนึ่งในรายงานผลวิจัยของผู้ศึกษาวิจัยศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 (สร้อยโชติรัตน์, 2562) ผลการศึกษาพบว่า 1) ลักษณะรูปแบบเป็นปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ การฝึกฝน สะสม ประสบการณ์ ทั้งสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์นำสติที่ตั้งมั่นในปัญญาเข้าใจธรรมชาติเป็นจริง ทุกขณะจิตเกิดดับ เห็นไตรลักษณ์ตลอดเวลา สอดคล้องกับ “ปัญญาระดับภาวนามยปัญญา” การได้ประจักษ์ด้วยตนเอง เห็นตามลักษณะความไม่เที่ยง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พบความจริงสูงสุด เป็นความจริงเหนือประสาทสัมผัสเหนือขอบเขตจักรวาล เรียกว่า “ปัญญาจริงแท้” 2) ลักษณะรูปแบบเป็นการฝึกฝนปฏิบัติ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้แนวคิด ทฤษฎี ไปด้วยกัน โดยสายอายุธรรมที่มีความรู้ความเข้าใจ สู่บุคคลอื่นได้บางส่วนความเป็นจริงไม่เป็นปัญญาแท้จริง แหล่งที่มาของรูปแบบปัญญาจากตรรกะความคิดที่ได้ค้นคิดด้วยตนเอง ทั้งการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่นำไปประยุกต์ใช้หรือแนวคำสอนครูบาอาจารย์ หรือแนวทางการปฏิบัติและเชื่อมโยงแนวคิดหลักการและวิธีการคำสอนครูบาอาจารย์ สอดคล้องกับ “ระดับปัญญาสุตมยปัญญา” ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน ผสานกับ “ระดับปัญญาจิตตามยปัญญา” ที่เกิดจากการคิดค้นการตรึกตรอง เรียกว่า “ปัญญาเกือบเป็นจริง” 3) ลักษณะรูปแบบเป็นเพียงความคิดเห็น พิจารณาการฟัง การอ่าน การเล่าเรียน เป็นไปตามแนวทางที่คิดว่าควรจะเป็นแหล่งที่มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำรา ลายลักษณ์อักษร อ้างอิงคำบาลีเพื่ออธิบายความเนื้อหาสาระ ความรู้ความเข้าใจระดับเขาวนปัญญาเกี่ยวกับคำสอนเท่านั้นแต่ยังไม่ลงปฏิบัติ สอดคล้องกับ “ระดับปัญญาสุตมยปัญญา” จากศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น การอนุมาน ตรรกะ เป็นความจริงที่เกิดจากการคาดคะเนเอาเอง ไม่ใช่ความจริงแท้ จึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เรียกว่า “ปัญญาที่คาดว่าจะเป็จริง”

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า สาระจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจากการสำรวจปรากฏจากการเก็บรวบรวมข้อมูลบทความวิจัย Thai Journals Online (ThaiJO) ระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์และการรวบรวมรายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดแล้วนำเสนอเป็นรอยต่อทางความคิดเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ฐานธรรม จำนวนทั้งหมด 46 เรื่อง เป็นประโยชน์ในการศึกษาเข้าใจความรู้ฐานธรรมมากยิ่งขึ้นนำไปใช้ประยุกต์เพื่อศึกษาปฏิบัติรูปแบบทางปัญญาหรือสร้างงานวิจัยเป็นโจทย์ต่อไป หรือผู้ต้องการเข้าถึงการปฏิบัติธรรมทั้งจากสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน โดยฐานธรรมนำทางไปสู่ปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 อีกด้วย จึงเป็นที่มาบทความวิจัยเรื่อง “การทบทวนวรรณกรรม : รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมนุสสนาสติปัฏฐาน”

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมนุสสนาสติปัฏฐานจากการทบทวนวรรณกรรม ในงานวิจัยเรื่องรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4

ขอบเขตการวิจัย

1) ด้านเนื้อหาสาระเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นพระสูตรจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค [9.มหาสติปัฏฐานสูตร] ที่.ม. เล่มที่ 10 ข้อ 372 ถึง ข้อ 405 หน้า 301-340 เป็นกรอบศึกษาวิเคราะห์

2) ด้านประเด็นสาระเกี่ยวกับเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน(ฐานธรรม) เป็นกลุ่มตัวอย่างโดยย้อนหลังเกือบทั้งหมดเท่าที่ค้นหาได้ อีกทั้งปรากฏบนฐานข้อมูลบทความวิจัย Thai Journals Online (ThaiJO) ซึ่งเป็นคัดเลือกบทความวิจัยได้รับการยอมรับเชื่อถือให้ตีพิมพ์เผยแพร่งานวิจัย และสืบค้นรายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3) รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นกรอบ

วิธีดำเนินการวิจัย

1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นผลงานวิจัยและบทความวิจัยเกี่ยวกับฐานธรรมตามเนื้อหาสาระตามพระสูตรเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) โดยรวบรวมเอกสารเกี่ยวข้องทั้งหมด จำนวน 46 เรื่อง

2) เครื่องมือการวิจัย แบบบันทึกประเด็นสำคัญ 1)ชื่อเรื่องวิจัย 2)วิธีการดำเนินงานวิจัย 3)ผลการวิจัย โดยทั้งหมดบันทึกในกระดาษ A4 ลักษณะทำ mapping ในประเด็นสำคัญหรือคำสำคัญ สรุปประเด็นสำคัญเพื่อหาความเชื่อมโยงประเด็นศึกษา

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการค้นหาคำสำคัญประเด็นฐานธรรมในพระสูตร โดย ค้นคำสำคัญ (Keywords) ประเด็นงานวิจัยและนำไปใช้บูรณาการศาสตร์จากฐานข้อมูลบทความวิจัย <https://www.tci-thaijo.org/index.php> หรือ Thai Journals Online (ThaiJO) และ รายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องให้ได้มากที่สุด

4) การวิเคราะห์ข้อมูล จำแนกตามหลักการเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นสาระนำไปสู่การสรุปหาความสัมพันธ์วิเคราะห์และสังเคราะห์ ที่เกี่ยวข้อง เป็นส่วนหนึ่งของรายงานผลการวิจัย เรื่อง รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 จากจำนวนทั้งหมด จำนวน 98 เรื่อง โดยฐานธรรม เริ่มจากบทความวิจัยเรื่องที่ 53 ถึง 98 (สร้อยญา โชติรัตน์.2561,หน้า 62-91) นำมาเขียนเป็นบทความ

ผลการวิจัย

จากการรวบรวมงานวิจัยและบทความวิจัยเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 โดยการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับผลงานวิจัยที่ผ่านมาด้านธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน จำนวน 46 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการเข้าถึงปัญญา แสดงตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละการทบทวนวรรณกรรมรูปแบบการเข้าถึงปัญญาด้านธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม)

รูปแบบการเข้าถึงปัญญาฐานธรรม	จำนวน (ร้อยละ)	ระเบียบวิธีวิจัย		
		คุณภาพ (ร้อยละ)	ปริมาณ(ร้อยละ)	ผสม (ร้อยละ)
ความหมายและวิธีการ	14 (30.4)	12 (26.1)	2 (4.3)	-
โยนิโสมนสิการเพื่อฝึกสตินักเรียนนักศึกษา	11 (23.9)	1 (2.2)	8 (17.4)	2 (4.3)
สถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญา	8 (17.4)	7 (15.2)	-	1 (2.2)
การพัฒนาคุณภาพชีวิต	7 (15.2)	6 (13.0)	1 (2.2)	-
การพัฒนาการท่องเที่ยว/เศรษฐกิจพอเพียง	6 (13.0)	3 (6.5)	-	3 (6.5)

รวม	46 (100.0)	29 (63.0)	11 (24.0)	6 (13.0)
-----	------------	-----------	-----------	----------

จากตารางที่ 1 แสดงจำนวนและร้อยละจากการทบทวนวรรณกรรมด้านธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน จำนวน 46 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบความหมายและวิธีการ จำนวน 14 เรื่อง ร้อยละ 30.4 รูปแบบฝึกสติสำหรับนักเรียนนักศึกษา กับโยนิโสมนสิการ จำนวน 11 เรื่อง ร้อยละ 23.9 รูปแบบสถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญา จำนวน 8 เรื่อง ร้อยละ 17.4 รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต จำนวน 7 เรื่อง ร้อยละ 15.2 รูปแบบพัฒนาการท่องเที่ยวและหลักเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 6 เรื่อง ร้อยละ 13.0 ส่วนลักษณะระเบียบวิธีการวิจัย จำแนกงานวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน 29 เรื่อง ร้อยละ 63.0 งานวิจัยเชิงปริมาณ จำนวน 11 เรื่อง ร้อยละ 24.0 งานวิจัยผสมผสานคุณภาพและปริมาณ จำนวน 6 เรื่อง ร้อยละ 13.0

ตารางที่ 2 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมहाสติปัฏฐาน

ด้านธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : ด้านความหมายและวิธีการ

ปี	ผู้เขียน / ชื่องานวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	สรุปผลการวิจัย
2551	พระสุกัร สุตสวณ / วิเคราะห์วิธีการปรับอินทรีย์ให้สมดุลในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4	ศึกษาเอกสารในพระไตรปิฎก สัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ 5 รูป	นำหลักอินทรีย์ 5 ปรับสมดุล วิธีการขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติจัดจ่อสภาวะธรรมปัจจุบัน อริยาบทเพิ่มฝึกสติต่อเนื่อง กระบวนการปรับสมดุลอินทรีย์ 5 ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ครบถ้วนกับปัญญา สมาธิสมดุลวิริยะ สติรู้ตัวตลอดเวลา
2554	พระพงศกรฐ์ ติวโส (เรื่องศิลปประเสริฐ) / ศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยการใช้สมาสติของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ)	วิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง	ฝึกจิตด้วยสติสัมปชัญญะทำให้จิตสงบเกิดปัญญา หลักการพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) สอนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ประยุกต์หลักการหายใจและอริยาบทต่าง ๆ วิธีปฏิบัติคำบริกรรมว่า หนอ ตามเสมอ-คุณค่าสมาสติ ปัจจัยภายในอุปทานชั้น 5 คุณค่าประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
2556	พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี โอฐสุ / การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์อินทรีย์ 5 เปรียบเทียบกับญาณ 16 ในผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน	แบบประเมินอินทรีย์ 5 กลุ่มตัวอย่าง นักศึกษาปริญญาโท เอก 200 รูป/คน และศึกษาเอกสาร	แนวคิดอินทรีย์ 5 ความเป็นใหญ่อำนาจแห่งตน 5 ลักษณะเชื่อมั่น พากเพียร จิตให้รู้ทัน ตัณห์มัย สภาวะธรรม แนวคิดญาณ 16 คือ ผลวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีต่อการปรับอินทรีย์ 5 ความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบ อินทรีย์ 5 กับญาณ 16
2557	พระราชสิทธิมนี (วิ.) / ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการสอบอารมณ์ตามแนวสติปัฏฐาน 4	วิจัยคุณภาพ เอกสาร สืบค้นคัมภีร์ สัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ ประสพการณ์สอน 10 ปีขึ้นไป	เนื้อหาโครงสร้างหลักการสอนตามพระไตรปิฎก รูปแบบการสอนขึ้นอยู่กับเทคนิคการสอน ปฏิบัติรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง ตามคุณลักษณะผู้สอนและผู้เรียน วัดผลผู้ปฏิบัติด้วยโสฬสญาณ ผู้เรียนประยุกต์วิธีการกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดรู้อาการพองยุบที่หน้าท้อง องค์ความรู้จากประสบการณ์สภาวะธรรมจริงของผู้ปฏิบัติ

2558	เสถียร ทั้งทองมะดัน / สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็น บาทฐานของมโนมยิทธิ	ศึกษาแบบคุณภาพ วิธีวิจัยเชิงพรรณนา	ใช้อารมณ์สมถะเป็นฐานมโนยิทธิ ใช้องค์ความรู้เป็นอารมณ์ ทำ ฌานเข้าออก เตรียมจิตอยู่สภาพพร้อมทำปัญญาพิจารณา ความจริง ใช้กสิณเป็นบาทฐานมโนยิทธิ จริตกรรมฐาน 40 เป็นบาทฐาน
2558	ศุภกรใจ เจริญสุข / ความหมายและปัจจัยบ่มเพาะ สติจากประสบการณ์ของสตรี ไทยที่ปฏิบัติธรรม	วิจัยเชิงคุณภาพ 13 คน สัมภาษณ์ เจาะลึก แบบสอบถามแบบ กึ่งโครงสร้าง	ความหมายสติ 4 ประการ 1)อยู่กับปัจจุบัน 2)ตระหนักรู้ ตนเอง 3)ใคร่ครวญตามความเป็นจริง 4)กลางเป็นธรรมชาติ ส่วนปัจจัยบ่มเพาะ ภายในคือ ศรัทธา มีศีล ร่างกายพร้อม หมั่นฝึกฝน ภายนอก คือ สถานที่สงบ ได้เรียนรู้ มีการศึกษา เข้าใจความหมาย สติกำกับตนเองในความสนใจปัจจุบัน
2559	พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์) / แบบการสอบอารมณ์การ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแนว พองยุบ	สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน เป็นพระวิปัสสนา โครงการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน	แบบสอบอารมณ์การปฏิบัติ รูปแบบ 2RC model : Double RC Model แนวพองยุบ เป็นอารมณ์ แบบส่งอารมณ์ แบบ บันทึกอารมณ์ จำแนกสภาวะธรรมและสภาวะญาณ กรรมฐาน 11 ญาณ องค์คุณ 3 อาตานิ (สัมปทาน) 4) สัมปชาโน (สัมปชัญญะ) สติมา (สติสัมโพชฌงค์)
2559	บุญญา วิวิธจร /การปฏิบัติ และการสอบอารมณ์กรรมฐาน ตามหลักพระพุทธศาสนาใน ประเทศเมียนมาร์	การวิจัยคุณภาพ โดยศึกษาคัมภีร์พุทธ ศาสนาเถรวาท	แนวปฏิบัติทั้ง 3 สำนัก สอดคล้องกับพระไตรปิฎกเป็นตาม หลักสติปัฏฐาน 4 กรรมฐานพระมหาสียาตอ เป็นวิปัสสนา ภาวนา กำหนดธาตุกรรมฐาน ศูนย์ปฏิบัติธรรมนานาชาติ พระอ็อก ตอยะ เป็นอานาปานสติและเจริญสติปัฏฐาน 4
2560	พระราชปริยัติกวี / กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐาน สูตรและความนิยมในสังคมไทย	การวิจัยคุณภาพ	กรรมฐานวิธีการฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ประกอบคุณภาพ สุขภาพ สมรรถภาพ สัมปชาโน คือ วิปัสสนากรรมฐาน สติมา คือ สมถกรรมฐาน ให้มีสติรู้ตัวตลอดเวลาที่กำหนดรู้ชัด การ ประยุกต์มหาสติปัฏฐาน 4 การปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ มีความ หลากหลายแตกต่าง 5 คือ 1) พุทโธ 2) ยุบพอง 3) สัมมารัง 4) กำหนดลมหายใจ 5) รูปนาม เพื่อกำหนดรู้ขั้น 5 รู้แจ้ง ธรรมชาติ กำหนดสติตลอด
2560	พระสมพร กิตติโสภโณ (โพธิ์สุวรรณ) / วิปัสสนากัมมัฏฐาน : ความหมายและแนวปฏิบัติ	การวิจัยคุณภาพ	วิปัสสนาเป็นการพิจารณาหัวข้อธรรมตามความเป็นจริงของ ชีวิต เกิดปัญญารู้แจ้ง การปฏิบัติวิปัสสนามีหลายรูปแบบ กรรมฐาน 40 เหมาะสมแต่ละบุคคล สติตั้งมั่น พิจารณารูป นามเกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์ การปฏิบัติสติ ความรู้อารมณ์
2560	พระเรืองเดช โชติธมโม (เสียงเพราะ) / วิเคราะห์หลัก ไตรลักษณ์ในเชิงสุนทรียศาสตร์	การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจาก เอกสารพระไตรปิฎก	แนวคิดหลักไตรลักษณ์มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ต้องเกิด จากการฝึกและการปฏิบัติ ความงามทางมิติทางธรรมต้อง อาศัยการรับรู้ทางโลก เป็นพื้นฐาน
2560	บุญญา วิวิธจร /	การวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดย	การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 ต้องเกิดปัญญาเห็นแจ้งตาม ความเป็นจริง ของรูปนาม พิจารณาเกิดวิปัสสนาญาณ ให้มีสติ

	การพัฒนาหลักการสอน วิปัสสนาภาวนาของสำนัก ปฏิบัติธรรมต้นแบบ ตามแนว สติปัฏฐานสูตร	การศึกษาหลักธรรม คู่มือการปฏิบัติธรรม สำนักต้นแบบ วัด พระธาตุศรีจอมทอง	รู้ทันปัจจุบันธรรมอย่างต่อเนื่อง กำหนดตามตำแหน่งของ ร่างกาย 28 จุด โดยใช้จิตกำหนดจุดต่างๆ ในร่างกาย กำหนด จิตน้อมไปเข้ารับรู้อารมณ์ กาย เวทนา จิต ธรรม
2560	รุ่งทิพย์ เลิศนิทัศน์ / การเปรียบเทียบรูปแบบ และ วิธีการปฏิบัติภาวนาของ พุทธศาสนิกชนในกรุงเทพฯ	เชิงปริมาณ เครื่องมือเป็น แบบสอบถามเก็บ ข้อมูล 400 วิธีการ สุ่มกลุ่มตัวอย่าง	รูปแบบและปฏิบัติแตกต่างกัน วิธีการปฏิบัติภาวนา 5 สาย ปฏิบัติ ได้แก่ 1) พุทธศาสนาตามประเพณี ไหว้พระขอพร 2) กรรมฐานแนวสติปัฏฐาน 4 3) วิชชาธรรมกาย 4) ขบวนการ พุทธใหม่ 5) หลักอานาปานสติ ส่วนมากปฏิบัติสายอานาปาน สติ มากที่สุด ภาวนาในสมาธิในปัญญา
2561	พระมหาชิต ฐานชิต / การปฏิบัติและการสอบอารมณ์ กรรมฐานตามหลัก พระพุทธานุภาพใน ประเทศไทย	การวิจัยเชิงคุณภาพ แนวการสอบอารมณ์ กรรมฐาน ในคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา	การปฏิบัติและการสอบอารมณ์ กรรมฐานในประเทศไทย 5 สำนัก คือ 1) กำหนดยุบพอง 2) พุทโธ ใช้กายคตาสติกำหนด พุทโธ 3) กำหนดสัมผัสอะระหัง 4) เคลื่อนไหว ใช้กายา นุปัสสนามีการเคลื่อนไหวร่างกาย 5) อานาปานสติ สติ กำหนดลมหายใจ

จากตารางที่ 2 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับด้านธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : ด้านความหมาย
และวิธีการ จำนวน 14 เรื่อง ร้อยละ 30.4 เป็นวิจัยคุณภาพ จำนวน 12 เรื่อง เชิงปริมาณ จำนวน 2 เรื่อง และ ไม่มีการวิจัย
แบบผสมผสาน โดยส่วนมากงานวิจัยอธิบายความหมายและวิธีการ โดยส่วนมากเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ นำสารฐานธรรม
รูปแบบความหมายและวิธีการ จำแนกประเด็น

1) รูปแบบความหมายและวิธีการ พบว่า งานวิจัย *ศุภกิจ เจริญสุข* ให้ความหมาย “สติ” คือปัจจุบันตระหนักรู้ตาม
ตามเป็นจริงเป็นกลางธรรมชาติ ปังจยบมพะภายในคือ ศรัทธา ศีล ร่างกายพร้อม หมดนึก ปังจยภายนอกประกอบด้วย
สถานที่สงบ ได้เรียนรู้ศึกษา เข้าใจความหมาย สติกำกับตน *สอศล้องงานวิจัย พระพงศกรฐ์ ดวโธ* ว่า ปังจยภายในเป็น
อุปทานขันธ 5 โดยฝึกจิตสงบเกิดปัญญา *สอศล้องงานวิจัย เสถียร ทั้งทองมะดัน* ว่า เตรียมสภาพจิตพร้อมทำปัญญาพิจารณา
ความจริง และงานวิจัยของ *พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี/โอฐสุ* ให้ความสำคัญ อินทรีย์ 5 เป็นอำนาจแห่งตน 5 ลักษณะ ความ
เชื่อมั่น พากเพียร จิตให้รู้ทัน ตั้งมั่น หยั่งสภาวะธรรม ให้ปรับอินทรีย์ 5 สัมพันธ์กับญาณ 16 ซึ่งเป็นผลวิปัสสนา คล้ายกับ
งานวิจัย *พระสุภีร์ สุดสงวน* ว่า การปรับสมดุลอินทรีย์ 5 จัดสภาวะปัจจุบัน ส่วนประเด็นเพิ่มเติม กำหนดรู้ขันธ 5 ใน
งานวิจัย *พระราชปรีดีทิพย์* และ ปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของรูปนาม งานวิจัย *บุญญา วิวิชจร*

2) สาระวิธีการปฏิบัติมีความแตกต่างกัน พบว่า งานวิจัย *พระราชสิทธิมนี (ว.)* ว่า องค์ความรู้ประสบการณ์
สภาวะธรรมจริงของผู้ปฏิบัติ กำหนดรู้อาการพองยุบที่ท้อง และการวัดผลด้วยโสฬสญาณ ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัย *เสถียร ทั้ง
ทองมะดัน* ว่า องค์ฌานเป็นอารมณ์ สมณะเป็นฐานมโนยิทธิ และใช้กลิ่นเป็นบาทฐานมโนยิทธิ แตกต่างจากงานวิจัย *พระ
มหาวิชัย ยติชโย* พบว่า องค์คุณ 3 อาตปปี (สัมปทาน 4) สัมปชาโน (สัมปชัญญะ) สติมา (สติสัมโพชฌงค์) และแบบสอบ
อารมณ์พองยุบเป็นอารมณ์ บันทึกอารมณ์จำแนก สภาวะธรรมและสภาวะญาณ แตกต่างจากงานวิจัย *บุญญา วิวิชจร* พบว่า

ศึกษานักต้นแบบวัดพระธาตุศรีจอมทอง วิธีการกำหนดตำแหน่งในร่างกาย 28 จุด โดยใช้จิตกำหนดน้อมไปรับรู้อารมณ์
กาย เวทนา จิต ธรรม

3) สารสำนักปฏิบัติกรรมฐานและแนวทางปฏิบัติ มีความแตกต่างกัน พบว่า งานวิจัย พระพงศกรฐ์ ดวไส ว่า
แนวปฏิบัติพระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก ญาณสิทธิ) สอนทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ บริกรรมคำว่า “หนอ” ตามเสมอ แตกต่าง
จากงานวิจัย บุญญา วิจิตรจรรยา ว่า ธรรมเนียมตามหลักพระพุทธศาสนาในประเทศเมียนมาร์ศึกษาแนวปฏิบัติสำนักปฏิบัติ พระ
มหาสิริสาธิต และ ศูนย์ปฏิบัติธรรมนานาชาติพระอภัย ตอเยะ แตกต่างจาก งานวิจัยของพระราชปรีดิโกวิท พบว่า รูปแบบและ
วิธีการสอบอารมณ์ตามแนวสติปัฏฐาน 4 การปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ มีความหลากหลายแตกต่าง 5 คือ 1)พุทโธ 2)ยุบพอง 3)
สัมมาอรหัง 4)กำหนดลมหายใจ 5)รูปนาม เพื่อกำหนดรู้ขั้น 5 รู้แจ้งธรรมชาติ กำหนดสติตลอด แตกต่างจากงานวิจัยของรุ่ง
ทิพย์ เลิศนิทัศน์ ว่าวิธีการปฏิบัติภาวนา 5 สายปฏิบัติ 1) พุทธศาสนาตามประเพณีไหว้พระขอพร 2) ธรรมเนียมแนวสติปัฏฐาน
4 3) วิชารธรรมกาย 4) ขบวนการพุทธใหม่ 5) หลักอานาปานสติ

ตารางที่ 3 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน

ด้านธรรมานุสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : โยนิโสมนสิการ และการฝึกสติสำหรับนักเรียน นักศึกษา

ปี	ผู้เขียน / ชื่องานวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	สรุปผลการวิจัย
2556	ศุภกาญจน์ วิชานาติ / การประยุกต์ใช้หลักโยนิโสมนสิการใน การแก้ปัญหา การเรียนของนักศึกษา ระดับอุดมศึกษา	เชิงคุณภาพแบบ เอกสารภาคสนาม เครื่องมือเป็น แบบสอบถามเชิงลึก วิเคราะห์เนื้อหา	หลักโยนิโสมนสิการมีรูปแบบ 10 วิธีการ ต้องใช้ วิธีสอดคล้องกับตัวปัญหา วางกรอบวิธีคิดตามกิจ อริยสัจ แล้วปฏิบัติตาม องค์ความรู้แบบ FIVE BRANCHES model คือ การใช้หลักโยนิโส มนสิการเป็นบุพนิมิต ประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหา
2558	สุภาภรณ์ น้อยทรงค์ / การพัฒนา คู่มือจัดการเรียนรู้โดยสร้างศรัทธา และฝึกคิดแบบโยนิโสมนสิการ ร่วมกับการทำสมาธิ ที่มีต่อความ อดทน คิดวิเคราะห์ และผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้ วิทยาศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	ปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 55 คน กลุ่ม ทดลองและควบคุม วิเคราะห์ข้อมูลโดย สถิติ แบบวัด ฯ	คู่มือการเรียนรู้ สร้างศรัทธา ฝึกคิดแบบโยนิโส มนสิการกับการทำสมาธิ มีความอดทน มีผลต่อ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผู้เรียนมีความรู้สูงเพิ่มขึ้น ความอดทน คิดวิเคราะห์และนำผลสัมฤทธิ์ที่ ได้รับ นักเรียน ความฉลาดทางอารมณ์ต่างกัน เมื่อได้รับแบบสอนด้วยคู่มือ สร้างความศรัทธา ความคิดแบบโยนิโสมนสิการ
2559	ดร.ณิ ญาณวัฒนา / พัฒนา กระบวนการคิดตามหลักธรรมโยนิโส มนสิการโดยวิธีการปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ครูผู้สอนในสถานศึกษา สำนักงาน คณะกรรมการการอาชีวศึกษา	การวิจัยเชิงทดลอง กลุ่มตัวอย่าง คือ ครูผู้สอน 60 คน ครู สมัครเข้ามา กระบวนการคิด ปฏิบัติ กรรมฐาน วัดอัมพวัน	กระบวนการคิดหลังปฏิบัติธรรมสูงกว่าก่อน ปฏิบัติ และ กลุ่มที่มีการสอบอารมณ์และไม่มี การสอบอารมณ์ มีกระบวนการคิดตามหลัก โยนิโสมนสิการไม่แตกต่างกัน นำครูไปปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 วัดอัมพ วัน สิงห์บุรี

2560	จันจิรา ผึ้งพงษ์ / การพัฒนา ความสามารถในการดูอย่างมี วิจารณญาณด้วยการจัดการเรียนรู้ ตามแนวโน้มนิสัยการ สำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	วิจัยเชิงคุณภาพและ แบบปริมาณ กลุ่ม ตัวอย่าง นักเรียน ประถมศึกษาปีที่ 6 แบบก่อนหลัง เรียนรู้	ความสามารถวิจารณ์ญาณการจัดการเรียนรู้ตาม แนวโน้มนิสัยการ หลังการเรียนรู้สูงกว่าก่อน การเรียนรู้ การสอนแบบโน้มนิสัยการ นักเรียนมัธยม กลุ่มตัวอย่างมีเหตุผล
2560	สมบูรณ์ วัฒนะ / เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน รายวิชาการฝึกสมาธิตามแนว พระพุทธศาสนา	กลุ่มตัวอย่างนักศึกษา ปริญญาตรี ปี 4 จำนวน 66 คน แบบสอบถาม สัมภาษณ์	ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หลังสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญ มีประโยชน์ต่อการสงบจิตใจ วิธีการฝึกอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดลมหายใจเข้าออกพร้อมนับเลขกำกับ ทำ ให้รู้เท่าทันความคิดตน
2560	ลลิตา ภูทอง / ผลของการฝึกสติของ นักศึกษาสาขาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยแม่โจ้	กลุ่มตัวอย่างนักศึกษา ภาษาอังกฤษ 72 คน นำไปฝึกปฏิบัติ 66 วัน	กำหนดรู้ลมหายใจ รู้สัมผัส กำหนดรู้เคลื่อนไหว มี การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ สังคมดีขึ้น มี ความใจเย็นควบคุมอารมณ์ด้วยดี
2561	พระพิทักษ์ อริยปุเต (บุญทอง) / การสอนแบบโน้มนิสัยการวิชา พระพุทธศาสนา นักเรียนมัธยมศึกษา ตอนต้น โรงเรียนวัดแม่เฉย อุดรดิตต์	วิจัยเชิงทดลองแบบ กลุ่มเดียว ก่อนหลัง เรียน แบบทดสอบ หน่วยเรียน	การสอนแบบโน้มนิสัยการ ผู้เรียนเรียนรู้อย่างมี เหตุผลร่วมกันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน ใช้ แผนการจัดการเรียนรู้ วันสำคัญต่าง ๆ
2561	วิมลมาลย์ ศรีรุ่งเรือง / ผลของการเจริญสติต่อการพัฒนา ตนเองของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	ศึกษาเทคนิคการฝึกสติ สำหรับนักศึกษา 329 คน เปรียบเทียบความ แตกต่าง ประเมินก่อน และหลัง ใช้สถิติ	ฝึกสติพัฒนาเรียนรู้ของสมองเข้าถึงสภาวะ ปัจจุบัน โปรแกรมจิตเดิมแท้ ปลอ่อย่างอารมณ์ คิดเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพียรฝึกสติ สติตั้ง มั่นจิตเกิดสมาธิสมาธิเห็นไตรลักษณ์ ความคิดปรุง แต่งอารมณ์ ปลอ่อย่างอารมณ์ได้จิต
2561	พระมาวิน กาญจโน (โทแก้ว) / การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วย กระบวนการปฏิบัติ เรื่อง การปฏิบัติ วิปัสสนา กรรมฐาน สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้าน หัวบึงทุ่ง “เขตการทางนครราชสีมา สงฆ์เคราะห์ 3” จังหวัดนครพนม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (ทดลอง) กลุ่มตัวอย่าง เป็น นักเรียน ประถมศึกษา 35 คน วิธีเลือกแบบเจาะจง	นักเรียนที่เรียนด้วยเรื่องการจัดการเรียนรู้ด้วย กระบวนการปฏิบัติเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน มี ผลสัมฤทธิ์สูงกว่าก่อนเรียน ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตามขั้นตอนด้วยการปฏิบัติ การเรียนรู้ด้วย กระบวนการปฏิบัติ ผู้เรียนมีความเข้าใจในเนื้อหา การเรียนรู้มากขึ้นคะแนนสอบหลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียน
2561	ชมพู โกติรัมย์ / การวิเคราะห์ องค์ประกอบหลักสติปัญญา เพื่อ สร้างสุขภาวะทางปัญญาสำหรับ นักศึกษาสาขาอุตสาหกรรมบริการ สถาบันอุดมศึกษาเอกชน	กลุ่มตัวอย่างนักศึกษา สาขาวิชาอุตสาหกรรม บริการ 343 คน วิธีการสุ่มแบบเจาะจง	องค์ประกอบสุขภาวะทางปัญญา 63 ตัวแปร จำนวนตัวชี้วัดสติปัญญา 4 ได้แก่ ภาวะทางจิต ธรรม สุขภาพเป็นสุขภาวะ “องค์รวม” การที่มีสุข ภาวะที่สมบูรณ์ ประกอบด้วย จิตมีอิสระ สงบนิ่ง สะอาด สว่าง

2561	ธันต์ชัย พัฒนะสิงห์ / โมเดลของความสัมพันธ์ในครอบครัว ที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางปัญญาของ วัยรุ่น	วิจัยเชิงปริมาณ ผสมผสานคุณภาพ อิทธิพลความสัมพันธ์ ในครอบครัว	อิทธิพลทางตรงของความสัมพันธ์ในครอบครัว ใช้ เวลาในครอบครัว พุดคุยปรึกษา แสดงความรัก ส่งผลต่อสุขภาวะปัญญา แต่ไม่ได้รับอิทธิพล ทางอ้อมจากปัจจัยจิตลักษณะ
------	---	---	--

จากตารางที่ 3 แสดงการทบทวนวรรณกรรมด้านธรรมมานุสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : โยนิโสมนสิการและการฝึกสติสำหรับนักเรียนนักศึกษา จำนวน 11 เรื่องร้อยละ 23.9 จำแนกเป็นวิจัยคุณภาพ จำนวน 1 เรื่อง เชิงปริมาณ จำนวน 8 เรื่อง และทั้งคุณภาพและปริมาณ จำนวน 2 เรื่อง ด้านสาระรูปแบบโยนิโสมนสิการและการฝึกสติสำหรับนักเรียนนักศึกษา งานวิจัยแทบทั้งหมดมีความสอดคล้องกัน พบว่า หลักโยนิโสมนสิการมีรูปแบบ 10 วิธีการ ต้องใช้วิธีสอดคล้องกับตัวปัญหา วางกรอบวิธีคิดตามกิจอริยสัจ แล้วปฏิบัติตาม นำไปใช้ในการฝึกวิธีการคิดอย่างเชื่อมโยง โดยเฉพาะเยาวชนนักเรียนนักศึกษา นำไปสร้างคู่มือเพื่อการฝึกคิดได้ กระบวนการคิดเพื่อการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ การประยุกต์ใช้ชีวิตประจำวัน หรือนำสมาธิไปฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉพาะงานวิจัย สมบูรณ์ วัฒนะ ให้วิธีการฝึกอาณานาปณสติกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดลมหายใจเข้าออกพร้อมนับเลขกำกับ ทำให้รู้เท่าทันความคิดตน

ตารางที่ 4 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน

ด้านธรรมมานุสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : สถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญา

ปี	ผู้เขียน / งานวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	สรุปผลการวิจัย
2537	เรื่องฤทธิ์ แสนนวล / การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติ สมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศ ไทยกับการปฏิบัติสมาธิใน พระไตรปิฎก	ผู้วิจัยเข้าไป สังเกตการณ์แต่ละ สำนักปฏิบัติธรรม และศึกษาจาก พระไตรปิฎก	การปฏิบัติสมาธิสอดคล้องกับพระไตรปิฎก ทำจิตสงบ เบื้องต้นก่อน แล้วนำจิตไปพิจารณาภาวนาธรรมรู้แจ้ง ข้อต่างคือแต่ละสำนักใช้ระดับสมาธิไม่เท่ากัน ใช้ ระดับสูง เบื้องต้น และบางสำนักคิดวิธีปฏิบัติขึ้นมาเอง
2558	พระมหาสมร อารุโณบุญ / พุทธวิธีสร้างกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติ ธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมสายวัด ป่าของไทย	การวิจัยคุณภาพ	กำลังใจกระตุ้นให้จิตใจเข้มแข็ง ทำสิ่งต่าง ๆ สำเร็จได้ กำลังใจภายใน พละ 5 เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ธรรม อินทรีย์ 5 กำลังใจภายนอกคือกัลยาณมิตร
2558	พระไพศาล พุทธิสุตโต (สุมาลี) / วิธีการสร้างศาสนทายาทของพระ สายปฏิบัติ ในจังหวัดสกลนคร	การวิจัยคุณภาพ	1) ฝึกฝนเป็นผ้าขาวก่อนอุปสมบท ท่องจำนาค ออก เสียงแม่นยำ 2) ตรวจสอบคัดกรอง อัตลักษณ์สกลนคร คืออบรมข้อวัตร สอนกรรมฐาน ยึดปฏิบัติพาพระ อาจารย์มั่น ทำวัตรปฏิบัติ ธุดงค์วัตร
2559	Phramaha Rungruang Pamakha Pisit Boonchai / Meditation Centers :	วิจัยคุณภาพ ข้อมูล แบบสำรวจ สังเกต แบบมีส่วนร่วม 4	สร้างขึ้นตามความประสงค์พระสงฆ์สายปฏิบัติ กรรมฐาน มีสถานที่เงียบสงบ พระวิปัสสนาจารย์ มี ความรู้และเทคนิคการสอนปฏิบัติธรรม รูปแบบ

	Developing a Model of Meditation Practice In Four places in the Northeastern Region	สำนักปฏิบัติธรรม ศูนย์เวฬุวัน วัดป่า สุคะโน วัดนาหลวง วัดหนองป่าพง	กรรมฐานคือ แบบเคลื่อนไหว แบบยุบหนอพองหนอ แบบภาวนาพุทโธ แบบอานาปานสติ
2559	จักรพรรณ วงศ์พรพวัน/ การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธ จริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรม วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	การวิจัยคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูล ภาคสนาม	พัฒนาปัญญาปฏิบัติให้เป็นกระบวนการไตรสิกขา ยกระดับสมาธิ สมดุลปัญญา ปัญญาสิกขาเป็น กระบวนการเรียนรู้สัมพันธ์จิต ก่อ หนุน กระบวนการพัฒนา 3 ระดับ คือ สุตมยปัญญา จิตมย ปัญญา ภาวนามยปัญญา สร้างปัญญาสูงสุด สร้าง ปัญญาด้วยตนเองผ่านกระบวนการปฏิบัติ
2559	ธรา ขยากโร / การบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการ ปฏิบัติธรรมของวัดในจังหวัด ปทุมธานี ตามแนวคิดตะวันออก	วิจัยแบบผสมใช้ วิจัยปริมาณ แบบสอบถาม 1,101 คน	บุคลากรไม่ได้ส่งเสริมการปฏิบัติด้วยวาจาสุภาพ ประทับใจ วัดขาดตัวแบบการบริหารจัดการ ควร ประกอบ 5 ด้าน
2561	นรวัฒน์ เจริญรัชต์ภาคย์ / รูปแบบการปฏิบัติธรรม การ บริหารจัดการ และลักษณะสถาน ปฏิบัติธรรม ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน	วิจัยปริมาณ จำนวน 400 คน เข้ามาปฏิบัติธรรม ในยุวพุทธิกสมาคม แห่งประเทศไทย	รูปแบบการปฏิบัติธรรม ความสมบูรณ์ของหลักสูตร สถานที่ และวิทยากร มีผลต่อสัมฤทธิ์ในการเจริญ วิปัสสนากรรมฐาน 4 ประการ 1) บุคคลสัมปะยะ 2) อवासสัมปะยะ 3) อาหารสัมปะยะ 4) ธรรมสัมปะยะ
2561	จงลักษณ์ เผือกผิวงค์ / การประยุกต์ใช้สติในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน : ศึกษากรณีผู้ ปฏิบัติธรรมวัดคูบอง	วิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์เชิง ลึก 9 คน/รูป การสังเกตอย่างมี ส่วนร่วม	การส่งเสริมพัฒนาศูนย์ปฏิบัติ การปรับอินทรีย์ในห้วง ปฏิบัติ วัฒนธรรมความมุ่งมั่น การนำไปฝึกฝนใน ชีวิตประจำวัน บ่มเพาะสติด้วยการสวดมนต์ จัดเวลา ปฏิบัติ สร้างบรรยายการบ้านเป็นวัด โมเดลว่า M- SEC D-ISAM model

จากตารางที่ 4 แสดงการทบทวนวรรณกรรมด้านธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : สถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญา จำนวน 8 เรื่องร้อยละ 17.4 จำแนกเป็น วิธีการวิจัยคุณภาพ จำนวน 7 เรื่อง วิจัยแบบผสมผสาน จำนวน 1 เรื่อง และไม่มีวิจัยเชิงปริมาณ สารรูปแบบสถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญาสำนักศึกษาปฏิบัติธรรม พบว่า งานวิจัย *พระมหาสมร อวสุปญโญ* วิจัยสร้างกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมสายวัดป่า กำลังใจภายใน พละ 5 เรียกว่า โยนิโสมนสิกา ธรรมอินทรีย์ 5 กำลังใจภายนอกคือ กัลยาณมิตร สอดคล้องกับ *Phramaha Rungrueang Pamakha Pisit Boonchai* ว่า สำนักปฏิบัติธรรมสร้างขึ้นตามความประสงค์พระสงฆ์สายปฏิบัติกรรมฐาน มีสถานที่เรียบง่าย พระวิปัสสนาจารย์ มีความรู้และเทคนิคการสอนปฏิบัติธรรม รูปแบบกรรมฐานคือ แบบเคลื่อนไหว แบบยุบหนอพองหนอ แบบภาวนาพุทโธ แบบอานาปานสติ และ สอดคล้องงานวิจัย *นรวัฒน์ เจริญรัชต์ภาคย์* ว่า รูปแบบการปฏิบัติธรรม ความสมบูรณ์ของหลักสูตร สถานที่ และวิทยากร มีผลต่อสัมฤทธิ์ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน 4 ประการ 1) บุคคลสัมปะยะ 2) อवासสัมปะยะ 3) อาหารสัมปะยะ 4) ธรรมสัมปะยะ เพิ่มเติมลักษณะสิ่งแวดล้อม งานวิจัย *จงลักษณ์ เผือกผิวงค์* ว่าการประยุกต์ใช้ต้อง

นำไปฝึกฝนในชีวิตประจำวันสร้างบรรยากาศการบ้านเป็นวัด แสดงการยืนยันว่า การจัดสิ่งแวดล้อมสำนักปฏิบัติธรรมเป็นปัจจัยภายนอก ความเป็นต้นแบบสายการปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่การฝึกฝน มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ว่าบ้านหรือวัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมได้ทั้งนั้น เพิ่มเติมงานวิจัย เรื่องฤทธิ์ แสนนวล ว่า การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทย มีความสอดคล้องกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก ระดับสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทย แต่ละสำนักใช้ระดับสมาธิไม่เท่ากัน ใช้ระดับสูง เบื้องต้น และบางสำนักคิดวิธีปฏิบัติขึ้นมาเอง เพิ่มเติมบางประเด็นจากงานวิจัย จักรพรรณ วงศ์พรพ วัฒน ว่า ภาพนามยปัญญาสร้างปัญญาสูงสุดสร้างปัญญาด้วยตนเองผ่านกระบวนการปฏิบัติ

ตารางที่ 5 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน

ด้านธรรมานุสัสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : การพัฒนาคุณภาพชีวิต

ปี	ผู้เขียน / งานวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	สรุปผลการวิจัย
2550	ศรีเรือน แก้วกังวาล / การพัฒนาบุคลิกภาพแนวพุทธ: สติปัฏฐาน ๔ และสมาธิ	วิจัยคุณภาพ	สติปัฏฐาน 4 เป็นวิธีการปฏิบัติให้สติมั่นคง 4 แห่งสัมพันธ์กับการฝึกสมาธิดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครองพัฒนาสติทำให้มีบุคลิกภาพที่มั่นคง ฝึกสมาธิมีหลายหลายวิธี ต้องเลือกให้เหมาะสมจึงได้ผลดี มีครูอาจารย์ กัลยาณมิตร ชี้แนะ ผู้ศึกษาแนะนำวิธีอานาปานสติ
2557	มนตรี เพชรนาจักร / แนวคิดเรื่องการข้ามพ้นความเป็นศาสนาของพุทธศาสนิกชน	วิจัยคุณภาพ รวบรวมเอกสาร ตีความอธิบาย ความ วิเคราะห์ ข้อมูล	พุทธศาสนเสนอทางออกแนวคิด“ไม่มีศาสนา” ภาวะเปลี่ยนผ่านจากความเข้าใจว่า มีศาสนาไปสู่ความว่าง การมีศาสนา ว่างจากตัวตน ถอนสรรพสิ่งออกจะเหลือความว่าง สุญญตา อันเป็นความเป็นจริงตามธรรมชาติ ภาษาธรรม
2558	กานต์สินี จันทร์วิภาติก /ระบบ การพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท	วิจัยคุณภาพทฤษฎี ระบบว่าด้วยจัด รวมองค์ประกอบ ตั้งแต่ 2 ส่วนขึ้นไป	ทฤษฎีระบบ 5 ขั้นตอน กระบวนการเพื่อพัฒนาดน วิเคราะห์ สังเคราะห์ ออกแบบ ตรวจสอบ และปรับปรุง ได้โครงสร้างต้นแบบแล้วนำไปพัฒนารูปแบบพัฒนาดน ในชีวิตประจำวัน ส่งเสริมการบรรลุธรรม วิชชา วิมุตติ
2560	เจริญ มณีจักร / กระบวนการถอนทัญญูเจตสิกตาม แนวพระพุทธศาสนาเถรวาท	วิจัยคุณภาพ	วิเคราะห์กระบวนการถอนต่าง ๆ ควบคุมด้วยหลักการ สมถกรรมฐาน และเจริญวิปัสสนากรรมฐานเห็นผิยัตติ สิ่งต่างๆ ทัญญูเจตสิกถอนได้ อบรม คบกัลยาณมิตร ทาน ศีลบารมี สักกายทัญญูถอนได้ด้วยขั้น 5 ไตรลักษณ์ ทัญญู 62 ถอนได้ไม่ยึดมั่นผัสสะ 6 เป็นการถอนชั่วครว หากถอนได้แท้จริงต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
2561	ณอภัย พวงมะลิ /	วิจัยปริมาณ ตัวอย่าง 276 คน	สติปัฏฐานหลักธรรมสำคัญ ใช้สติสัมปชัญญะเข้าไป กำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต 1)

	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดย การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตาม แนวสติปัฏฐานสี่	ผู้ศรัทธา / ปัญหา ชีวิต ใช้ แบบสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตสนทนากลุ่ม	หลักธรรมเหตุสำเร็จ 2)หลักธรรมเกิด กระบวนการ ปฏิบัติ 3)ส่งผลหลังปฏิบัติ และ สติสัมปชัญญะรู้ใน ปัจจุบันเหตุเข้าใจเหตุและปัจจัยการดับ ยอมรับความ จริง สืบไปถึงเหตุปัจจัยที่ปรากฏ
2561	สุภาพรรณ กลิ่นนาค / การสร้างสุขภาวะของชีวิตตาม แนวโพชฌงค์ในพระพุทธศาสนา	วิจัยเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เชิงลึก 6 คน สวณากลุ่ม 15 คน	การสื่อสารภายในบุคคล สร้างสุขภาวะ สุขกายสุขใจ โพชฌงค์ คือ ธรรมแห่งการตรัสรู้ ข้อปฏิบัติเพื่อวิชา และวิมุตติให้สมบูรณ์ 7 ประการ ปฏิบัติครบนำไปสู่การ พ้นทุกข์ ผูกตามสติปัฏฐาน 4 มีสติตั้งมั่น บุรณาการ หลักธรรมโพชฌงค์มาปฏิบัติ องค์ความรู้ใหม่ คือ HPRCBH model
2561	บวรสรรค์ เจียดำรง / การเจริญ สติสัมโพชฌงค์:การสื่อสารภายใน บุคคลกับการรักษาใจผู้ติดเชื้อเอช ไอวี/เอดส์จากตราบาป	การวิจัยเชิงคุณภาพ แบบเล่าเรื่อง	บุคคลรู้ตัวว่าติดเชื้อแล้วกำหนดสติได้ทันทั่วทั้งที่ เจริญ ตามกรอบโพชฌงค์ ไม่ขาดสาย การเจริญสติ สัมโพชฌงค์เป็นการสื่อสารภายในบุคคลที่มี ประสิทธิภาพในการรักษาใจผู้ติดเชื้อเอดส์

จากตารางที่ 5 แสดงการทบทวนวรรณกรรมด้านธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานธรรม) : การพัฒนาคุณภาพชีวิต จำนวน 7 เรื่องร้อยละ 15.2 จำแนกเป็น วิธีการวิจัยคุณภาพ 6 เรื่อง เชิงปริมาณ 1 เรื่อง ไม่มีวิจัยแบบผสมผสาน **ด้านสาระรูปแบบฐานธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต** พบว่า การฝึกสติมีหลายวิธีทำให้เกิดบุคลิกภาพที่ดี *งานวิจัยศรีเรือน แก้วกังวาล* สอดคล้องงานวิจัย *กานต์สินี จันทร์วิภาติลภ* ว่า กระบวนการเพื่อพัฒนาดน วิเคราะห์ สังเคราะห์ ออกแบบ ตรวจสอบ และปรับปรุง ได้โครงสร้างต้นแบบแล้วนำไปพัฒนารูปแบบพัฒนาดนในชีวิตประจำวัน ส่วนการพัฒนาด้วยหลักกรรมเชิงลึกงานวิจัย *เจริญ มณีจักร สอดคล้องกับงานวิจัย ฌอนัย พวงมะลิ* การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ ว่า กระบวนการถอนต่าง ๆ ควบคุมด้วยหลักสมถกรรมฐานและเจริญวิปัสสนากรรมฐาน สติปัฏฐานหลักกรรมสำคัญใช้สติสัมปชัญญะเข้าไปกำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต 1) หลักกรรมเหตุสำเร็จ 2) หลักกรรมเกิด กระบวนการปฏิบัติ 3) ส่งผลหลังปฏิบัติ การนำหลักกรรมโพชฌงค์ไปใช้กับการสื่อสารตนเองและการสร้างพัฒนาสุขภาวะชีวิต จากงานวิจัยของ *สุภาพรณ กลิ่นนาค* และงานวิจัยของ *บวรสรรค์ เจียดำรง* ว่า การปฏิบัติตามแนวทางโพชฌงค์รักษาโรคและพัฒนาชีวิตได้ บุคคลรู้ตัวว่าแล้วกำหนดสติได้ทันทั้งที่ เจริญตามกรอบโพชฌงค์ เป็นลักษณะการบูรณาการหลักกรรมโพชฌงค์มาปฏิบัติ

ตารางที่ 6 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัญญา

ด้านธรรมานัปตสนาสติปัญฐาน (ฐานธรรม) : การพัฒนาการท่องเที่ยว และหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ปี	ผู้เขียน / งานวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	สรุปผลการวิจัย
----	---------------------	------------------	----------------

2557	ธเนศ ปานหัวไผ่ / การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวพุทธ: กรณีศึกษา พระธรรมสิงหบุราจารย์ (เจริญ ฐิตธมโม)	ศึกษาข้อมูลจาก เอกสารและสื่อต่างๆ ของพระธรรม สิงหบุราจารย์	คำสอนสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนว พุทธ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข พอประมาณ มีเหตุผล ภูมิคุ้มกันดี เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม หลักสันโดษ กับมัชฌิมาปฏิปทา ความมีเหตุผลสอดคล้องกับกฎ แห่งกรรมและโยนิโสมนสิการ ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี สอดคล้องกับสติปัญญา 4 ความรู้กับปัญญา เงื่อนไข คุณธรรมกับสัจจะ ชันติ และวิริยะ
2557	จุฑาภรณ์ หินซุย / แนวทางส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัด ประชาคมวนาราม ศรีสมเด็จ ร้อยเอ็ด	วิจัยคุณภาพ	วัดขาดกิจกรรมในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในวันสำคัญ ทางศาสนา ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน สิ่ง อำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยว
2558	กรรณิกา คำดี / วัดและศาสนสถานในมิติของการ ท่องเที่ยว	วิจัยคุณภาพ เอกสาร สังเกตแบบ มีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก ตัวอย่าง 25 คน	พระสงฆ์ต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลักตาม แนวครูบาอาจารย์ พักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง ความคาดหวังนักท่องเที่ยวต้องการให้วัดเป็นแหล่ง เรียนรู้ หลักธรรมคำสอนศาสนา อยากรสนทนาธรรม เรื่องการปฏิบัติ การทำสมาธิ ภาวนา
2558	พีระพงษ์ กลิ่นลออ / รูปแบบวัดกรรมการสื่อสารแนวพุทธ เพื่อการพัฒนาเกษตรกรสู่เศรษฐกิจ พอเพียง	การวิจัย เชิงคุณภาพ วิเคราะห์เอกสาร และการวิจัยปริมาณ	ปรับเปลี่ยนเกษตรกรรมพหุกิจกรรมเกิดปัญญาและสุขที่ ยั่งยืนเกิดปัญญาเร่งการปฏิบัติ หลักธรรม มัชฌิมาปฏิปทา มรรค 8 ไตรสิกขา สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร รูปแบบประกอบ 5 ทฤษฎีหลัก 15 หลักธรรม วัดผล 15 ดัชนี
2561	ฉลอง พันธุ์จันทร์ / การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนา กรรมฐานในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัด มหาสารคาม	ผสมผสานคุณภาพ และปริมาณ ใช้ แบบสอบถาม 400 คน แบบสัมภาษณ์ เชิงลึก 30 คน	ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่อีสานตอนกลาง 4 ประเภท 1)พุทโธ 2)ยุบพอง 3)เคลื่อนไหว 4)โกเอนก้า การปฏิบัติกรรมฐาน นั่งสมาธิ เดินจงกรม บรรยาย ธรรมโดยวิปัสสนาจารย์ สนทนาธรรม ปฏิบัติในวัน สำคัญพุทธศาสนา
2561	ฉลอง พันธุ์จันทร์ / รูปแบบการ ท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานของ นักท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัด มหาสารคาม	ผสมผสานทั้งเชิง ปริมาณคุณภาพ วิจัยปริมาณกลุ่ม ตัวอย่าง 400 คน	พื้นที่อีสานตอนกลาง มีหลักปฏิบัติสำคัญ 4 ประเภท นักท่องเที่ยวส่วนมากใช้รูปแบบการท่องเที่ยวแบบไป เช้า เย็นกลับ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่อีสาน ตอนกลาง 4 ประเภท 1) พุทโธ 2) ยุบพอง 3) เคลื่อนไหว 4) โกเอนก้า

จากตารางที่ 6 แสดงการทบทวนวรรณกรรมด้านธรรมานุปัสสนาสติปัญญา (ฐานธรรม) : การพัฒนาการท่องเที่ยว
และหลักเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 6 เรื่องร้อยละ 13.0 จำแนกเป็น การวิจัยคุณภาพ จำนวน 3 เรื่อง ไม่มีการวิจัยเชิงปริมาณ
และเป็นแบบผสมผสานการวิจัยทั้งคุณภาพและปริมาณ จำนวน 3 เรื่อง ด้านสาระฐานธรรมกับการพัฒนาการท่องเที่ยวและ
หลักเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า 1) นำหลักธรรมประยุกต์ใช้เพื่อความเข้าใจระบบเศรษฐกิจอย่างเพียงพอ จากงานวิจัยของ ธเนศ

ปานหัวไผ่ โดยนำหลักธรรมของ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) โดยอธิบายสอดคล้องกับสติปัฏฐาน 4 ความรู้กับปัญญา เจื่อนไขคุณธรรมกับสังขะ ขันติ และวิริยะ สอดคล้องงานวิจัย *พระพงษ์ กลิ่นล่อ* ว่า พัฒนาเกษตรกรรมสู่เศรษฐกิจพอเพียง รูปแบบ 5 ทฤษฎีหลัก 15 หลักธรรม วัดผล 15 ดัชนี เกิดปัญญารู้แจ้งการปฏิบัติ หลักธรรมมีสมาธิปฏิบัติ 8 ไตรสิกขา สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร ส่วนการท่องเที่ยวทั่วไป งานวิจัย *กรรณิกา คำดี* ว่า พระสงฆ์ต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลักตามแนวครูบาอาจารย์ พักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง ส่วนนักท่องเที่ยวต้องการให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ หลักธรรมคำสอนศาสนา อธิบายสนทนาธรรมเรื่องการปฏิบัติ การทำสมาธิภาวนา สอดคล้องกับงานวิจัย *จุฑาภรณ์ หินซุย* ว่า วัดขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนการท่องเที่ยวสาระเน้นเฉพาะเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานของนักท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลาง งานวิจัย *ฉลอง พันธุ์จันทร์* พบว่า ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่อีสานตอนกลาง 4 ประเภท 1) พุทโธ 2) ยุบพอง 3) เคลื่อนไหว 4) โกเอนก้า การปฏิบัติกรรมฐานนั่งสมาธิ เดินจงกรม บรรยายธรรมโดยวิปัสสนาจารย์ สนทนาธรรม ปฏิบัติในวันสำคัญพุทธศาสนาและนักท่องเที่ยวโดยส่วนมากใช้รูปแบบการท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ

อภิปรายผลการวิจัย

1) ความหมายและการอธิบายความ ข้อค้นพบว่า *ปัจจัยภายในเฉพาะบุคคล การเริ่มต้นธรรมต้องมาจากภายใน ต้องทำความเข้าใจความเข้าใจความหมายภาษาทั่วไปและภาษาธรรม* โดยอธิบายความทั่วไปมาจากศรัทธา ศีล ร่างกายพร้อม มั่นใจ ผิดแผก เชื่อมั่น พากเพียร จิตรู้ทัน ยังรู้สภาวะธรรม ความหมายทำความเข้าใจภาษาธรรม ปัจจัยประกอบด้วย อินทรีย์ 5 อุปทานชั้น 5 ญาณ 16 อาตปปี สัมปชาโน สติมา สติสัมโพชฌงค์ สัมปทาน 4 ฯลฯ วิธีการปฏิบัติเป็นการอธิบายองค์ความรู้ต้องประสบกับสภาวะธรรมปฏิบัติจริง หมายความว่าต้องเกิดภายในของผู้ปฏิบัติ อาจโดยจิตกำหนดรับรู้อารมณ์ ภายเวทนจิตธรรม และการวัดผลจากแบบสอบถามจากการปฏิบัติแบบยุบยุบ หรือญาณ 16 ดูสภาวะธรรมและสภาวะญาณ และจากงานวิจัย ปัจจัยภายนอกจำเป็นส่งผลต่อปัจจัยภายใน รูปแบบการเข้าถึงธรรมจากสำนักปฏิบัติธรรมในการสอนวิปัสสนากรรมฐานเป็นแนวทางการปฏิบัติแตกต่างกันหลากหลาย อธิบายความมีความแตกต่างกันวิธีการและแนวทางปฏิบัติ ข้อค้นพบว่า *รูปแบบการเข้าถึงปัญญาฐานธรรมต้องสร้างเหตุปัจจัยภายในตน เข้าใจความหมายการอธิบายความ สื่อสารกับตนเองได้ ต้องฝึกฝนในรูปแบบตามสำนักปฏิบัติธรรมหรือสายแนวทางปฏิบัติ อาจใช้คำปริกรรมเรียกสติ หรือเทคนิคต่าง ๆ ตามแต่ผู้ปฏิบัติธรรม*

2) หลักการโยนิโสมนสิการ ข้อค้นพบว่า *เป็นเหตุปัจจัยการเชื่อมปัจจัยภายในสู่ภายนอก* จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยหลายเรื่องถือเป็นเรื่องสำคัญต่อการฝึกวิธีการคิด นำหลักธรรมโยนิโสมนสิการมาใช้ประยุกต์ ในชีวิตประจำวัน เมื่อเข้าใจย่อมสร้างแรงจูงใจ ย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ความเข้าใจภายนอก โดยเฉพาะเพื่อฝึกสตินักเรียนนักศึกษา และการฝึกสติเพื่อควบคุมอารมณ์ได้ ข้อพิจารณาหลักโยนิโสมนสิการได้มีการศึกษางานวิจัยจำนวนมากผลงาน โดยเฉพาะการฝึกการเรียนการสอนในระดับเยาวชน ส่วนประเด็นเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการเชื่อมโยงภายนอกไปภายในและภายในไปภายนอกอย่างไร้ไปมา บุคลิกภาพ กระบวนการพัฒนาดนเอง ต้นแบบพัฒนาในชีวิตประจำวัน นำหลักธรรมกระบวนการสร้างสติสัมปชัญญะไปกำหนด ที่สำคัญหลักธรรมโพชฌงค์เป็นหลักธรรมน่าสนใจพัฒนาสุขภาวะจิตได้รักษาโรคได้

3) สถานที่ปฏิบัติธรรมกับการพัฒนาปัญญา ข้อค้นพบว่า *ด้านภายนอกบุคคลนำเข้ามาสู่ด้านในตน เป็นฐานธรรมสร้างได้ด้วยภายนอก สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมโดยวางแผนสิ่งแวดล้อม หลักสูตร สถานที่ ครูบาอาจารย์ กัลยาณมิตร ตามหลักการให้มีสถานที่ปฏิบัติธรรมเหมาะสมสมควรแก่ธรรม ย่อมมีผลต่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติกรรมฐานด้านในของแต่*

ละบุคคล เป็นเทคนิคเรียนรู้ตลอดจนพระวิปัสสนาจารย์ ที่มีความรู้สามารถให้ความรู้วิปัสสนากรรมฐาน ข้อค้นพบว่า ท้ายสุดสำนักปฏิบัติธรรมเป็นสถานที่ฝึกฝนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นรูปแบบ แต่เมื่อมาสู่โลกภายนอกโลกแห่งความเป็นรูปแบบไม่มี แต่เป็นการประยุกต์ใช้ให้เท่าทันความเป็นจริงปรากฏภายนอก การฝึกต้องเริ่มจากรูปแบบ รูปแบบคือสถานที่ปฏิบัติธรรมแต่ละสำนักฯ จึงสำคัญเป็นสถานที่ฝึกฝนทั้งปริยัติและปฏิบัติ แต่การประยุกต์ใช้ต้องเป็นแบบไม่มีรูปแบบเป็นโลกแห่งความเป็นจริงภายนอก

4) การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปัจจัยภายนอกการมีอยู่ของชีวิตทางโลกชีวิตจริง การเรียนรู้เพื่อการเชื่อมโยงบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียง หรือ การท่องเที่ยว เป็นการศึกษาลักษณะทางวิชาการ นำหลักธรรมมาใช้ประโยชน์ในการอธิบายความเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ การนำหลักธรรมบูรณาการด้านวิชาการโดยลักษณะระเบียบวิธีการวิจัย ข้อค้นพบว่า การทำงานวิจัยฐานธรรม ควรใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากการไม่มีกรอบงานวิจัยแบบเชิงปริมาณการเข้าถึงปัญหาได้แท้ แบบงานวิจัยกรอบงานวิจัยความลุ่มลึกของงานวิจัยประเภทที่อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มากกว่าปริมาณ เนื่องจากการรอบการทำงานวิจัยเชิงปริมาณถูกจำกัดด้วยตัวแปร

5) การอธิบายเชื่อมโยงกับงานวิจัยเรื่องรูปแบบการเข้าถึงปัญหา ข้อค้นพบว่า ลักษณะรูปแบบเป็นปัญญารฐานธรรมต้องเกิดจากปัจจัยภายในกระทบกับปัจจัยภายนอก เกิดความคิดทางปัญญาทางโลก ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้เห็นปัญญาทางธรรม ลักษณะรูปแบบเป็นการฝึกฝนปฏิบัติ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้แนวคิด ทฤษฎี ไปด้วยกัน พร้อมทั้งศึกษาด้านแบบแนวคำสอนครู บารอาจารย์ เชื่อมโยงแนวคิดหลักการและวิธีการคำสอนครูบาอาจารย์โดยสายอายุธรรมที่มีความรู้ความเข้าใจ จึงสร้างปัจจัยภายในของตัวเอง แล้วต้องนำไปปฏิบัติ ฝึกฝน ต่อเนื่อง สะสมประสบการณ์ อาศัยปฏิบัติอย่างระยะเวลายาวนาน หากเพียงต่อเนื่อง ทั้งสมถและวิปัสสนากรรมฐาน นำสติที่ตั้งมั่นในปัญญาเข้าใจธรรมชาติเป็นจริง ทุกขณะจิตเกิดดับ เห็นไตรลักษณ์ตลอดเวลา สอดคล้องกับ “ปัญญาระดับภาวนามยปัญญา”

6) ฐานธรรมที่เกิดจากงานวิชาการหรืองานวิจัยนั้น ข้อค้นพบว่า เป็นเพียงปัญญาเกิดจากการคิดค้นการตรikirตรอง เรียกว่า “ปัญญาเกือบเป็นจริง” ลักษณะรูปแบบเป็นเพียงความคิดเห็น การพิจารณา การฟัง การอ่าน การเล่าเรียน เป็นไปตามแนวทางที่คิดว่าควรจะเป็น แหล่งที่มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำรา เป็นลายลักษณ์อักษร อ้างอิงคำบาลีเพื่ออธิบายความเนื้อหาสาระ ความรู้ความเข้าใจเป็นปัญญาระดับเขาวนปัญญาเกี่ยวกับคำสอนเท่านั้น เกิดจากศึกษาเล่าเรียน การอนุมาณตรรกะ เป็นความจริงที่เกิดจากการคาดคะเนเอาเอง ไม่ใช่ปัญญาความจริงแท้ จึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทั้งเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ที่เคลื่อนผ่านไปตามมิติของวันเวลา รูปแบบปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นปัญญาระดับภาวนามยปัญญา อาศัยการฝึกปฏิบัติสูงสุดที่นำพาพ้นแห่งความทุกข์ยากในสังสารวัฏได้อย่างแท้จริง อาศัยพระสูตรมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นเครื่องมือแนวทาง

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งงานวิจัยเรื่องรูปแบบการเข้าถึงปัญหาเรื่องมหาสติปัฏฐาน ๔ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปี 2561 ขอขอบคุณ สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ และ มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดแพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรรณิกา คำดี. 2558. วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว. วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม. 4(2) : 175-191.
- กานต์สินี จันทร์วิภาติลก. 2558. ระบบการพัฒนาดนในชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามแนวพระพุทธานุศาสน์
- เถรวาท. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย . 22(2) : 71-74.
- จงลักษณ์ เผือกผิวงค์ และคณะ. 2561. การประยุกต์ใช้สติในการดำเนินชีวิตประจำวัน : ศึกษากรณีผู้ปฏิบัติธรรมวัดคูบัว . วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. 6(1) : 146-158.
- จุฑาภรณ์ หินซุย และ สถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. 2557. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จันทบุรีร้อยเอ็ด. ว.วิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ. 10(1) : 50-58.
- จันจิรา ผึ้งพงษ์ ศิริวรรณ วณิชพัฒน์วรชัย. 2560. การพัฒนาความสามารถในการดูอย่างมีวิจารณญาณด้วยการจัดการเรียนรู้ตามแนวโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 . วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 9(1) : 159-171 .
- จักรพรรณ วงศ์พรพวัน และคณะ. 2559. การพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธจริยศาสตร์ของสำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ . 16(3) : 143-154.
- เจริญ มณีจักร. ๒๕๖๐. กระบวนการถอนทัญญูเจตสิกตามแนวพระพุทธานุศาสน์เถรวาท. วารสารพุทธศาสนศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 24(1) : 9-19.
- ฉลอง พันธจันทร์. 2561. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน ในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิเทศศึกษา . 8(1) : 125-146.
- ฉลอง พันธจันทร์. 2561 . รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานของนักท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางกรณีจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม . วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม . 7(1) : 243-267.
- ชมพู โกติรัมย์ และคณะ. 2561. การวิเคราะห์องค์ประกอบหลักสถิติพื้นฐาน เพื่อสร้างสุขภาวะทางปัญญาสำหรับนักศึกษาสาขาอุตสาหกรรมบริการ สถาบันอุดมศึกษาเอกชน . วารสารมหาจุฬาราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- 5 (ฉบับพิเศษเนื่องในวันประสาทปัญญา) : 282-293.
- ณอภัย พวงมะลิ. 2561. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. 11(3) : 1588-1604.
- ดรณี ญาณวัฒนา และ สุบิน ยุระรัช. 2559. การพัฒนากระบวนการคิดตามหลักธรรมโยนิโสมนสิการโดยวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ของครูผู้สอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. วารสารศรีปทุมปริทัศน์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 16(1) : 7-19.

- ธนศ ปานหัวไผ่. 2557. การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธ: กรณีศึกษาพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม). ว.มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 21(2) : 193-216.
- ธนนต์ชัย พัฒนสิ่ง. 2561. โมเดลของความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางปัญญาของวัยรุ่น . วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 6(ฉบับพิเศษ) : 406-417.
- ธารา ชยากโร และ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2559. การบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี ตามแนวคิดตะวันออก . วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 6(3) : 162-172.
- นรวัฒน์ เจริญรัชต์ภาคย์ และสุดาวรรณ สมใจ. 2561. รูปแบบการปฏิบัติธรรม การบริหารจัดการ และลักษณะสถานปฏิบัติธรรมที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี. 7(1) : 168-179.
- บวรสรรค์ เจียดำรง. 2561. การเจริญสติสัมโพชฌงค์ : การสื่อสารภายในบุคคลกับการรักษาใจผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์จากตรา บาบ. วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก. 36(1) : 112-133.
- บุญญา วิวิชจร. 2559. การปฏิบัติและการสอบอารมณ์กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา ในประเทศเมียนมาร์. รายงานผลการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส .
- บุญญา วิวิชจร. 2560. การพัฒนาหลักการสอนวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบตามแนวสติปัฏฐานสูตร. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 5(3) : 133-143.
- พระสุริย สุตสงวน. 2551. วิเคราะห์วิธีการปรับอินทรีย์ให้สมดุลในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระพงศกร ติวโศ (เรื่องศิลปประเสริฐ). 2554. ศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยใช้สัมมาสติของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญเลิศ ธมมทสฺสโธสุ. 2556. การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์อินทรีย์ 5 เปรียบเทียบกับญาณ 16 ในผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชสิทธิมนี (วิ.). 2557. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการสอบอารมณ์ตามแนวสติปัฏฐาน 4. รายงานผลการวิจัย. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระนครศรีอยุธยา.
- พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์) . แบบการสอบอารมณ์การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแนวพองยุบ. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 23(2) : 51-84.
- พระราชปริยัติกวี . 2560. กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตรและความนิยมในสังคมไทย . วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 4 (2) : 1-20.
- พระสมพร กิตติโสภโณ (โพธิ์สุวรรณ) และ นันทนา อริยสัจจะธรรม. 2560. วิปัสสนากัมมัฏฐาน : ความหมายและแนวปฏิบัติ. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์. 4(1) : 117-126.
- พระเรืองเดช โชติธมฺโม (เสียงเพราะ) และคณะ. 2560. วิเคราะห์หลักไตรลักษณ์ในเชิงสุนทรียศาสตร์. วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม. 6(1) : 118-130.

- พระมหาชาติ ฐานชิว. 2561. การปฏิบัติและการสอบอารมณ์กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเทศไทย.
วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. 6(3) : 1201-1211.
- พระมาวิน กาญจน (โทแก้ว) และคณะ. 2561. การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการปฏิบัติ เรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนา
กรรมฐาน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านหัวบึงพุง “เขตการทางนครราชสีมาองค์การ 3”
จังหวัดนครพนม. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. 5(1) : 80-88.
- พระมหาสมร อวุธปณฺญ. ๒๕๕๘. พุทธวิธีสร้างกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมสายวัดป่าของไทย.
วารสารปณฺธาน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 11(1) : 118-129.
- พระไพศาล พุสุตโต (สุมาลี). 2558. วิธีการสร้างศาสนทายาทของพระสายปฏิบัติ ในจังหวัดสกลนคร.
วารสารปณฺธาน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 11(16) : 130-146.
- พระพิทักษ์ อริยปุตโต (บุญทอง) และคณะ. 2561. การสอนแบบโยนิโสมนสิการวิชาพระพุทธศาสนา นักเรียนมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนวัดแม่เฒ่า จังหวัดอุดรธานี. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. 5(1) : 115-121.
- พีระพงษ์ กลิ่นลออ. 2558. รูปแบบวัดกรรมกรสื่อสารแนวพุทธ เพื่อการพัฒนาเกษตรกรสู่เศรษฐกิจพอเพียง. วารสาร
บริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร มหาวิทยาลัยนเรศวร. 10(2) : 22-39.
- มหาจุฬาราชวิทยาลัย. 2539 .พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาราชวิทยาลัย.
- มนตรี เพชรนาจักร. 2557. แนวคิดเรื่องการข้ามพ้นความเป็นศาสนาของพุทธศาสนิกชน . วารสารวิจัยและพัฒนาโดย
องค์กรในพระบรมราชูปถัมภ์ . 9(1) : 120-128.
- รุ่งทิพย์ เลิศนิทัศน์. 2560. การเปรียบเทียบรูปแบบ และวิธีการปฏิบัติภาวนาของ พุทธศาสนิกชนในกรุงเทพฯ.
วารสารวิจัยสังคม สถาบันวิจัย จุฬาราชวิทยาลัย. 40(2) : 133-154.
- เรืองฤทธิ์ แสนนวล. 2553. การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิใน
พระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลลิตา ภูทอง. ผลของการฝึกสติของนักศึกษาสาขาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยแม่โจ้. วารสารวิชาการคณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยแม่โจ้. 5(2) : 85-98.
- วิมลมาลย์ ศรีรุ่งเรือง และคณะ. 2561. ผลของการเจริญสติต่อการพัฒนาตนเองของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. วารสารปาริชาติ E-Journal มหาวิทยาลัยทักษิณ. 31(3) : 34-40.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. 2550. การพัฒนาบุคลิกภาพแนวพุทธ: สติปัญญา 4 และสมาธิ . วารสารศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 7 (2): 54-44.
- ศุภกิจ เจริญสุข และคณะ. 2558. ความหมายและปัจจัยบ่มเพาะสติ จากประสบการณ์ของสตรีไทย ที่ปฏิบัติธรรม.
วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข. 25(3) : 170-183.
- ศุภกาญจน์ วิชาชาติ. 2556. การประยุกต์ใช้หลักโยนิโสมนสิการในการแก้ปัญหา การเรียนของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา.
วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร 4(1) : 34-59.
- สมบุรณ์ วัฒนะ. 2560. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาการฝึกสมาธิตามแนวพระพุทธศาสนา.

- วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 11(1) : 132-144.
- สร้อยญา โชติรัตน์. 2562. รูปแบบการเข้าถึงปัญหาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4. รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้
สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร. จังหวัดเชียงใหม่ .
- เสถียร ทังทองมะดัน และคณะ. 2558. สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ. รายงานผลการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.
- สุภาพรณ กลิ่นนาค. 2561. การสร้างสุขภาวะของชีวิตตามแนวโพชฌงค์ในพระพุทธศาสนา.
- วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ. 9(2) : 99-110.
- สุภาภรณ์ น้อยทรงค์. 2558. การพัฒนาคู่มือจัดการเรียนรู้โดยสร้างศรัทธาและฝึกคิดแบบโยนิโสมนสิการ
ร่วมกับการทำสมาธิ ที่มีต่อความอดทน การคิดวิเคราะห์ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้
วิทยาศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 12(56) : 75-84.

ภาษาอังกฤษ

- Phramaha Rungrueang Pamakha Pisit Boonchai and Kosit Pangsoi . 2559. Meditation Centers :
Developing a Model of Meditation Practice In Four places in the Northeastern Region .
วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม 6(2) : 16-24.